

Tutkimuksia tuloeroista, köyhyydestä ja ylimpien tulo-osuuksien kehityksestä*

Marja Riihelä

KTT, erikoistutkija

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus

Väitöskirjani sisältää neljä taloudellista eriarvoisuutta käsittelevää esseettä. Tarkastelen ylimpien tulo-osuuksien kehitystä, tuloilla ja kuluksella mitattua köyhyyttä, alueellisia tuloeroja ja verotuksen progressiivisuutta. Hyödyntäen Tilastokeskuksen Tulonjakotilastoja ja Kulutus-tutkimuksia väitöskirjassa tutkitaan eriarvoisuuden kehityksessä tapahtuneita muutoksia ja niihin vaikuttaneita tekijöitä Suomessa viimeisten neljänkymmenen vuoden aikana. Tutkimuksessa noudatetaan tulonjakotutkimuksessa perinteisesti käytettyjä metodeja: tulonjakomittoja ja niiden hajottamiseen sovellettuja menetelmiä.

Tuloerojen kasvu 1980-luvulta lähtien on nostanut tulonjakotutkimuksen uudestaan mielenkiinnon kohteeksi taloustieteessä. Taloustieteilijät ovat esittäneet useita syitä eriarvoisuu-

den kasvuun, muun muassa tuotantorakenteen muutoksen, teknologisen muutoksen ja kansainvälisen kaupan kasvun. Näihin selityksiin liittyy käsitys eriarvoisuuden kasvun väistämättömyydestä. Yleisin selitys eriarvoisuuden kasvulle oli teknologisen kehityksen aiheuttama ammattitaitoisen ja koulutetun työvoiman kysynnän kasvu ja vastaavasti ammattitaidottoman työvoiman kysynnän lasku. Kehitys synnyttää palkkaeroja. Käsitys perustui Kuznetsin (1955) esittämälle hypoteesille, jossa teollistuminen ensin kasvattaa tuloeroja, kun ammattitaitoisten ja ammattitaidottomien työntekijöiden väliset tuottavuuserot kasvavat, ja sen jälkeen tuloerot laskevat, kun työntekijöiden väliset tuottavuuserot pienenevät.

Atkinson (1999) esitti epäilyksensä teknologiaselitykselle jo yli kymmenen vuotta sitten. Hän totesi, että vaikka palkkaerojen kasvu on merkittävä selittäjä tuloerojen kasvulle, se ei ole läheskään ainoa selitys. Atkinson totesi, että ”ainoastaan ammattitaidottomat työntekijät eivät ole menettäneet suhteellista asemaansa mediaanitulonsaajaan nähden, vaan myös me-

* Tämä kirjoitus perustuu 29.5.2009 Tampereen yliopistossa tarkastettuun väitöskirjaan *“Essays on income inequality, poverty and the evolution of top income shares”*. Tilaisuudessa vastaväittelijänä toimi professori Hannu Tanninen (Kuopion yliopisto) ja kustoksena toimi professori Matti Tuomala (Tampereen yliopisto).

diaanityöntekijä on menettänyt suhteellista asemaansa suurituloisiin nähden”. Sekä Atkinson (2000) että Piketty ja Saez (2003) ovat havainneet, että monissa maissa tulot ovat kasvaneet reippaasti jakauman aivan yläpäässä. Teknologiahypoteesin uskottavuutta vähentää myös se, että teknologian muutosten ja tuloerojen kasvun ajoitus ei kulje käsi kädessä, sekä se, että tuloerojen kehityksessä on suuria eroja eri maiden välillä. Teknologiaselitys kiinnittää huomion vain markkinoilta saatavaan tuloon, lähinnä palkkatuloihin. Kotitalouksien saamat tulonsiirrot ja maksamat verot jäävät silloin tarkastelun ulkopuolelle. Piketty ja Saez ovatkin korostaneet juuri verotuksen roolia ja katso-neet, että verotus on estänyt tuloerojen kasvun ja ennen kaikkea suurituloisimpien tulo-osuuksien kasvun.

Suomen tulonjaon kehityksessä voidaan havaita 1960-luvun puolivälistä 2000-luvun alkuvuosiin kolme toisistaan poikkeavaa ajanjaksoa. 1970-luvun puoliväliin käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna tuloerot laskivat. Sen jälkeen 1990-luvun puoliväliin asti tuloerot pysyivät lähes muuttumattomina. Jaksoa vuodesta 1966 vuoteen 1990 voi luonnehtia Suomen pyrkimykseksi kohti Pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Hieman yllättäen 1990-luvun laman aikaan käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna tuloerot eivät kasvaneet työttömyyden rajusta kasvusta huolimatta. Laman aikana sosiaaliturva esti uhkaavan tuloerojen kasvun, kun palkkatulot muuttuivat työttömyyskorvauksiksi. Käytettävissä olevilla tuloilla mitattuna tuloerot alkoivat kasvaa vasta 1990-luvun jälkipuoliskolla, jolloin eriarvoisuus on kasvanut kansainvälisestikin katsoen voimakkaasti (OECD, 2008). Silmiinpistävä piirre tuloerojen kehityksessä 1990-luvun puolivälin jälkeen on se, että tuotannontekijätulojen eriarvoisuudessa ei ta-

pahtunut havaittavaa muutosta. Tällöin kiinnostus kohdistuu ennen kaikkea siihen, mikä on julkisen vallan rooli tulonjaon kehityksessä.

Tulonjakomittarit kiteyttävät jakauman yhdeksi tunnusluvuksi, eikä se kerro, missä jakauman kohdassa muutos on tapahtunut. Kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen kehityksessä eri tulonsaajaryhmissä on havaittu kaksi toisistaan poikkeavaa ajanjaksoa. 1960-luvun puolivälistä 1990-luvulle tulokehitys eri tulonsaajaryhmissä tasasi tuloeroja. Alimmissa tulo-desiileissä tulot kasvoivat keskimäärin enemmän kuin ylemmissä desiileissä. Sen jälkeen tulokehitys eri tulonsaajaryhmissä on ollut päinvastainen, mikä on lisännyt tuloeroja.

Väitöskirjan ensimmäinen essee, *Trends in top income shares in Finland*¹, on yhteisartikkeli Risto Sullströmin ja Matti Tuomalan kanssa. Siinä kiinnitetään huomiota erityisesti ylimpien tulonsaajien tulo-osuuksien kehitykseen. Tulo-osuuksien on havaittu kasvaneen viimeisen viidentoista vuoden aikana. Kasvu on tapahtunut erityisesti tulonsaajien ylimmän prosentin keskuudessa, joiden tulo-osuudet ovat 3 prosentista kaksinkertaistuneet vuoteen 2006 mennessä. Ylimpien tulo-osuuksien kasvuun Suomessa on ensisijaisesti vaikuttanut pääomatulojen voimakas kasvu. Tulojen koostumus on muuttunut tulonsaajien ylimmän yhden prosentin joukossa merkittävästi vuodesta 1994 vuoteen 2006. Vuonna 1994 pääomatulojen osuus bruttotuloista oli 28 prosenttia kun se vuonna 2006 oli 54 prosenttia. Vuoden 1993 verouudistus on osaksi vaikuttanut tähän kehitykseen. Eriytetty ansio- ja pääomatulojen ve-

¹ Artikkelin revisioitu versio julkaistaan teoksessa Atkinson, A.B. ja Piketty, T. (toim.), *Top Incomes over the Twentieth Century: Volume II – A Global Perspective*, Oxford University Press (ks. Jännti et al. 2009).

rotus on vähentänyt verotuksen progressiivisuutta ja kasvattanut ylimpien tulonsaajien tulo-osuuksia.

Suhteellinen köyhyys on lisääntynyt samanaikaisesti, kun ylimmät tulot ovat kasvaneet. Köyhyiden kasvu ja tuloerojen kasvu ovat kuitenkin kaksi eri ilmiötä. Eriarvoisuuden kasvun aiheuttanut suurituloisten irtiotto muiden tulokehityksestä ei selitä köyhyiden lisääntymistä. Köyhyiden mittaaminen perustuu mediaanituloon, jolloin köyhyys ei automaattisesti kasva tulojakauman yläpään tulojen kasvaessa. Väitöskirjan toinen essee, *Economic Poverty in Finland 1971–2004*², on tehty yhteistyössä Risto Sullströmin ja Matti Tuomalan kanssa. Esseessä hyvinvoinnin jakautumista käsitellään suhteellisen köyhyiden näkökulmasta mitaten köyhyyttä tuloilla ja kulutuksella. Tuloilla mitattuna köyhyysasteet ovat laskeneet Suomessa 1960-luvulta lähtien aina 1990-luvun puoliväliin asti. Köyhyysasteet laskivat siis myös 1990-luvun laman aikana. Tämä johtui siitä, että lama vaikutti enemmän keskituloihin kuin keskitulojen alapuolella olevien tuloihin. Laman jälkeen köyhyysasteet alkoivat kasvaa voimakkaammin kuin mitä mediaanitulojen kasvu antaisi olettaa. Muun muassa työttömyyden pitkittyminen ja sosiaaliturvassa tapahtuneet muutokset selittävät tätä kehitystä. Köyhyysasteet ovat kasvaneet riippumatta valitusta köyhyysrajasta tai köyhyysmittarista.

Samalla kun köyhyysasteet kasvoivat, myös köyhyiden rakenne on muuttunut. Työttömien osuus köyhistä kasvoi laman aikana ja on pysynyt sen jälkeen melko muuttumattomana 2000-luvun puoliväliin asti. Koska työttömyys on laskenut 1990-luvun lamavuosista, on työttö-

mien kotitalouksien köyhyysriski merkittävästi kasvanut, mitattiinpa riskiä tuloilla tai kulutuksella. Lapsiköyhyys, määriteltynä köyhien lasten osuutena kaikista lapsista, kasvoi 1990-luvun puolivälistä lähtien voimakkaammin kuin koko väestön köyhyysasteet. Lapsiperheiden toimeentulossa on kuitenkin suuria eroja. Työttömyys on merkittävä tekijä myös lapsiköyhyyden lisääntymisen taustalla.

Kolmas essee, *Regional income convergence and Inequality in Boom and Bust: Results from micro data in Finland 1971–2000*³, on yhteisartikkeli Heikki A. Loikkanen ja Risto Sullströmin kanssa. Alueellista konvergenssia tutkitaan yleensä alueiden tuotantopuolen kautta. Tässä tutkimuksessa aihetta lähestytään alueilla asuvien ihmisten tulojen näkökulmasta. Kiinnostus kohdistuu alueiden välisiin tuloeroihin ja eriarvoisuuden kehitykseen alueiden sisällä. Alueiden väliset suhteelliset tuloerot, mitattuna alueiden keskituloilla, ovat kaventuneet 1960-luvun puolivälistä 1980-luvun puoliväliin, jonka jälkeen ne ovat jääneet melko muuttumattomiksi. Tulos pätee, jaettiinpa Suomi suuralueittain (NUTS2) tai vaikkapa taajama-asteen mukaan alueisiin. Eriarvoisuus alueiden sisällä seuraa koko maan kehitystä, mutta alueiden välillä on eroja. Alueiden sisällä eriarvoisuus on kasvanut enemmän, jos alueen keskimääräiset tulot ovat suuremmat kuin koko maassa. Kehitys osoittaa, että eriarvoisuus koko maassa ei johdu enää niin paljon alueiden välisistä tuloeroista vaan enemmänkin tuloeroista ihmisten välillä. Pääomatulojen merkitys näkyy myös aluetarkastelussa. Alueilla, jossa tulot ovat korkeammat muihin alueisiin verrattuna, pääoma-

² Artikkelin on julkaistu aikakauskirjassa *Finnish Economic Papers* (ks. Riibelä et al. 2008).

³ Artikkelin on julkaistu kirjassa *Felsenstein, D. ja Portnov, B.A. (toim.), Regional Disparities in Small Countries* (ks. Loikkanen et al. 2005).

tulot ovat vaikuttaneet eniten eriarvoisuuden kasvuun.

Neljäs essee, *Tax Progressivity and recent evolution of the Finnish Income Inequality*, on tehty yhteistyössä Risto Sullströmin ja Ilpo Suoniemen kanssa. Tässä tutkitaan lähemmin tuloerojen ja verotuksen progressiivisuuden kehitystä Suomessa 1990-luvun puolivälistä vuoteen 2004. Verotuksen progressiivisuus on vähentynyt huomattavasti vuodesta 1994 vuoteen 2004. Reynold ja Smolensky (1977) -progressiivisuusmitan hajottaminen eri tulonsaajaryhmiin kiinnittää huomion niiden muuttuneeseen verokohteluun. Menetelmä perustuu Gini-kertoimen hajottamiseen sekä tulolajien että tulonsaajaryhmien välille (ks. Suoniemi 2000). Menetelmä havainnollistaa selvästi, miten progressiivisuus on riippuvainen sekä verosteista että veroa edeltävän tulon jakaumasta. Verotuksen progressiivisuus on alentunut eniten jakauman yläpäässä. Muutokset tulonsaajien ylimmän desiilin veroa edeltävissä ja veron jälkeisissä tulo-osuuksissa on suurin syy verotuksen progressiivisuuden laskulle ja selittää myös eriarvoisuuden kasvua. □

Kirjallisuus

- Atkinson, A.B. (1999), "Is Rising Inequality Inevitable? A Critique of the Transatlantic Consensus", *Wider Annual Lecture* 3.
- Atkinson, A.B. (2000), "The changing distribution of income: evidence and explanations", *German Economic Review* 1: 3–18.
- Jäntti, M., Riihelä, M., Sullström, R. ja Tuomala, M. (2009), "Trends in top income shares in Finland", teoksessa Atkinson, A.B. ja Piketty, T. (toim.), *Top Incomes over the Twentieth Century: Volume II – A Global Perspective*, Oxford University Press (tulossa).
- Kuznets, S. (1955), "Economic Growth and Income in Equality", *American Economic Review* 49: 1–28.
- Loikkanen, H.A., Riihelä, M. ja Sullström, R. (2005), "Regional Income Convergence and Inequality in Boom and Bust. Results from Micro Data in Finland 1971–2000", teoksessa Felsenstein, D. ja Portnov, B.A. (toim.), *Regional Disparities in Small Countries*, Springer, Berlin Heidelberg.
- OECD (2008), *Growing Unequal? Income distribution and poverty in OECD countries*, OECD.
- Piketty, T. ja Saez, E. (2003), "Income inequality in the United State 1913–1998", *Quarterly Journal of Economics* 118: 1–39.
- Reynolds, M. ja Smolensky, E. (1977), "Public Expenditures, Taxes and the Distribution of Income: The United States, 1950, 1961, 1970", Academic Press: NY.
- Riihelä, M., Sullström, R. ja Suoniemi, I. (2008), "Tax Progressivity and recent evolution of the Finnish income inequality", *Labour Institute for Economic Research, Discussion Papers* 246.
- Riihelä, M., Sullström, R. ja Tuomala, M. (2005), "Trends in top income shares in Finland", *VATT –Discussion Papers* 371, Helsinki.
- Riihelä, M., Sullström, R. ja Tuomala, M. (2008), "Economic Poverty in Finland 1971–2004", *Finnish Economic Papers* 21.
- Suoniemi, I. (2000), "Decomposing the Gini and the Variation Coefficients by Income Sources and Income Recipients", *Labour Institute for Economic Research, Working Papers* 169, Helsinki.